

ממעמקים

מה היה בו, ביעקב, שכולנו נושאים את שמו – ישראל? כמה זכה שכל ילדיו נשארו ממשיכי הברית? היש דבר שמייחד אותו, שנמצא אצלו במידה שלא הייתה אצל אברהם ואצל יצחק, דבר-מה שאפשר לומר שהוא תרומתו הייחודית לחוויה היהודית, דבר-מה שהוא המקטע היעקבי בדי-אן-איי הרוחני שלנו? ובכן, יש ויש. התשובות לשאלותינו רבות. הפעם נעיין באחת מהן; בשבוע הבא, בשיחתנו לפרשת וישלח, נעיין בעוד אחת.

יעקב הוא האיש שמפגשיו המכוננים עם הקב"ה התרחשו כשהיה במסע, בודד וירא בלב הלילה, בורח מן הפח אל הפחת. בפרשתנו הוא בורח מעשו ומגיע אל לבן אשר עתיד לגרום לו צער רב. בפרשת השבוע הבא נראה אותו בורח בכיוון ההפוך, מלבן אל זרועותיו של עשו; "וַיֵּרָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ", מספרת לנו התורה על תחושותיו של יעקב לקראת מפגש זה (בראשית לב, ח). יעקב הוא גילומו העילאי של איש האמונה הבודד.

והנה, דווקא ברגעים אלה של שיא הפחד חווה יעקב חוויות רוחניות שאין להן מקבילות לא בחיי אברהם ולא בחיי יצחק ואפילו לא בחייו של משה רבנו. בפרשתנו הוא רואה בחיזיון סולם ניצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלוהים עולים

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

ויורדים בו, ובהקיצו הוא אומר: "אֲכַן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי... מַה נֹּרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה! אֵינן זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כח, טז-יז). בפרשת וישלח נקרא כיצד בדרכו חזרה, נמלט מהפח של לבן, נחרד מהפחת של עשו, הוא נאבק בלילה עם איש זר – יש מפרשים אדם, יש אומרים מלאך, ויש גם המפרשים שהיה זה אלוהים בכבודו ובעצמו – מקבל שם חדש, ישראל, וקורא למקום פניאל "כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וְתַנְצֵל נַפְשִׁי" (לב, לא).

זהו רגע הרה-משמעות בתולדות האמונה. אנו רגילים לחשוב שמפגשים רוחניים גדולים מתקיימים בשימון או על ראש הר קירח, או שמא באשרם או במנזר או בסדנת ויפסאנה, במקום שהנפש נמצאת בו במנוחה והגוף רגוע והתודעה במצב המתנה. אך לא כן אצל יעקב; ובכלל, ביהדות זו אינה הדרך היחידה וגם לא העיקרית. המפגש עם אלוהים בחיל וברעדה אינו זר לנו. לרוב אורך ההיסטוריה היהודית – לא כולה, לשמחתנו, אבל רובה – אבותינו מצאו את אלוהים בלילות אפלים ובמקומות הסכנה. לא במקרה קרא הרב יוסף דב סולובייצ'יק למפורסם בחיבוריו "איש האמונה הבודד", ולחיבור חשוב אחר "ממעמקים".

לפעמים, דווקא כשאנו מרגישים בדידות גמורה אנו מגלים שאיננו לבד. אנחנו יכולים לפגוש את אלוהים בעיצומה של האימה ובליבה של תחושת כישלון. כך קרה לי ברגעים קשים במיוחד, כאשר הרגשתי לא-ראוי, קורס תחת הנטל, נטוש, מזולזל, מבוזה ומדוכדך. דווקא אז הרגשתי את יד ה' מושטת אליי להצילני, כאותה יד של איש זר שהציל אותי מטביעה בים באיטליה בירח הדבש שלי! זוהי סגולתו של יעקב-ישראל, האיש שמצא את אלוהים בלב המאפליה.

במקדש או בבית הכנסת, אלא גם מתוך סכנה, הרחק מהבית, לכוד בין הפטיש לסדן.

שני המפגשים של יעקב עם הקב"ה, בפרשתנו ובפרשת וישלח, גם מספקים לנו מטפורות מאלפות לחיי הרוח שלנו. לפעמים אנו חווים אותם כטיפוס בסולם, שלב אחר שלב. בכל יום, שבוע, חודש או שנה, ככל שאנו לומדים יותר ומבינים יותר, אנו מתקרבים עוד קצת לשמיים; מתעלים עוד מעט מעל למריכות היומיום, מעל לרגשות העלבון והנקם, ומתחילים להבין את מורכבות מצבו של האדם. לכך רומז חלום הסולם בפרשתנו.

אך ישנו גם המודל שההיאבקות על נחל יבוק רומזת לו: האמונה כמאבק. כאלה הם חיי הרוח שלנו כאשר אנו מתמודדים עם ספקות והיסוסים, ובייחוד עם הפחד שאנו טובים ומוצלחים פחות מכפי שאחרים חושבים או מכפי שאלוהים רוצה שנהיה.² מחוויה שכזו אנו עלולים, כמו יעקב, לצאת צולעים על ירכנו – אבל גם, ושוב כמו יעקב, לגלות שנאבקנו עם מלאך שהכריח אותנו למצוא בתוכנו כוחות שלא ידענו שיש לנו.

המוזיקאים הדגולים מסוגלים לקחת כאב ולהפוך אותו ליופי.³ החוויה הרוחנית שונה מעט מהחוויה האסתטית. ברוחניות חשובה האמת, לא היופי. אותה אמת קיומית המתגלה לי כאשר אני, השואף-לאפס, פוגש את האל האינסופי. אני מוצא אז את מקומי בתוך הכוליות הגדולה, וכוח גדול ממני נכנס בי ונושא אותי מעלה, אל מקום מבטחים, הרחק מסערות הנפש הגועשת.

זו מתנתו של יעקב; זהו הרעיון משנה-החיים שלו: שממעמקים אפשר להגיע לפסגות. המשברים העמוקים בחיינו

יעקב היה הראשון אך לא האחרון. כמה מגדולי האומה זכו להתגלות דווקא לאחר ששאלו נפשם למות בייאוש. זכרו את רגע המשבר של משה רבנו, בקברות התאוה, כשאמר לה' את המילים הנוראות "וְאִם כָּכָה אֶת עֲשֵׂה לִי הֲרִגְנִי נָא הָרֹג אִם מְצַאֲתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֵל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי" (במדבר יא, טו). דווקא אז זיכה ה' את משה בחוויה מרוממת נפש ויחידה במינה, והראה לו איך רוח ה' ששרתה עליו נאצלת על שבעים זקנים הזוכים בהשפעתו לנבואה: מן המקרים הנדירים שבהם מנהיג רוחני זוכה לראות בחייו את השפעתו הרבה על אחרים.

כך היה גם לאליהו הנביא: כששאל את נפשו למות תחת הרוותם שלח אותו ה' אל הר סיני ושם התגלה אליו – בקול דממה דקה שבא אחרי רוח סערה, אש ורעש (מלכים א', פרק יט). ושוב אצל הנביא ירמיהו. בתסכולו הנורא קרא, "אָרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יִלְדֵתִי בּוֹ, יוֹם אֲשֶׁר יִלְדֵתֵנִי אִמִּי אֵל יְהִי בְרוּךְ... לָמָּה זֶה מַרְחֵם יְצַאֲתִי לְרֵאוֹת עֶמֶל וַיִּגְוֶן וַיִּכְלוּ בְבִשֶׁת יַמִּי?" (ירמיה כ, יד-יח). והנה סמוך לאחר מכן זכה לנבואות של תפארת ותקווה על שיבה מהגלות ועל אהבת נצח של ה' לעמו אשר יחיה כל עוד זורחים השמש, הירח והכוכבים (בפרק לא).

ביטוי מרגש במיוחד ניתן לכך במזמוריו של דוד בתהלים. "הוֹשִׁיעֵנִי, אֱלֹהִים, כִּי בָאוּ מֵיִם עַד נַפְשִׁי. טִבַּעְתִּי בֵּינִן מְצוּלָה וְאִיִן מְעֻמָּד", הוא זועק כטובע (תהלים סט, ב-ג); "אֱלֹהֵי אֲלֵי לָמָּה עֲזַבְתָּנִי", הוא קורא קריאה שעתידה להדהד בעולם כולו (כב, ב); ושורה מפורסמת לא פחות: "מִמַּעַמְקִים קָרָאתִיךָ ה'" (תהלים קל, א).

זוהי מורשתו של יעקב, שגילה כי אדם יכול למצוא את אלוהים לא רק כשהוא רועה את צאנו בשלווה או מצטרף לתפילה

מתגלים לפעמים כזמנים שאנו פוגשים בהם את העמוקות שבאמיתות ורוכשים את הגדולות שבנקודות החוזק שלנו.

1. סיפתי על כך בסרטון *Understanding Prayer: Thanking and Thinking*, וכן בספרי *Celebrating Life*.
2. תופעה הקרויה "תסמונת המתחזה". ישנה כמובן גם תופעה הפוכה, של אנשים שחושבים שאמונת אבותיהם, היהדות, קטנה עליהם. נראה שזיגמונד פרויד, למשל, לקה בה.
3. הדוגמה העילאית לכך היא, לטעמי, פרק האדאג'ז בחמישייה לכלי מיתר בדרו מז'ור של שוברט (אופוס 163), שהוא כתב חודשיים בלבד לפני מותו.